

Larisa Mahmić-Kobilica, MA

RODNI UTJECAJI NA NEVERBALNU KOMUNIKACIJU

Sažetak

*Rad se bavi rodnim utjecajima na neverbalnu komunikaciju. Komunikacija je proces razmjene raznih informacija, misli i poruka preko dogovorenog sistema znakova. Može biti verbalna (komunikacija jezikom, riječima, pisanim ili govorenim putem) i neverbalna (poruke se ne prenose riječima, nego drugim sredstvima). Za razumijevanje neverbalne komunikacije je ključan kontekst, a rodni utjecaji (rod, pretežno rodni stereotipi) su važan faktor u razumijevanju muških i ženskih neverbalnih znakova, kako zajedničkih tako i individualnih. **Ključne riječi:** komunikacija, verbalna komunikacija, neverbalna komunikacija, rod, rodni stereotipi, rodni utjecaji*

Umjesto uvoda

Komunikacija je jedna od osnovnih ljudskih potreba, moguća u bilo kojem obliku. Čovjek je društveno biće, a kao takvo mora graditi odnose sa drugima. Dijeljenje životnog prostora s drugim ljudima, a time i dijeljenje i razmjena informacija, jedno je od bitnih osobina ljudskih bića jer je život čovjeka kao društvenog bića nezamisliv bez komunikacije s drugim ljudima. Komunikacija je važan faktor za određivanje kvalitete društvenih odnosa. Neizbježna je jer svaki čin ljudskog djelovanja u sebi nosi neku komunikacijsku poruku.

Najjednostavnije je definisati komunikaciju kao proces razmjene raznih informacija, misli i poruka preko dogovorenog sistema znakova. Komunikacija je i aktivnost koja se odvija između pošiljatelja i primatelja, u kojoj pošiljatelj ima neku misao ili značenje koje kodira u poruku i šalje primatelju. Kathleen K. Reardon je komunikaciju definisala kao sredstvo pomoću kojeg dvije ili više osoba razmjenjuju informacije, ali i međusobno utječu na mišljenja i ponašanja, time iskazavši da se komunikacijom susreću i svijesti ljudi. (1998: 13) Shodno tome, komunikacija ima utjecaj i na osjećaje, te može stvoriti osjećaj sreće, tuge, straha, zabrinutosti i sl. u zavisnosti od poruke koja se u tom trenutku prenosi.

Kad se spomene komunikacija, verbalna komunikacija je prvobitna asocijacija. To je komunikacija jezikom, a obuhvaća razmjenu informacija, ideja, mišljenja i emocija putem

riječi. Može biti govorna i pismena, a često se prilikom dodatnih objašnjavanja sadržaja koriste obje varijante.

Međutim, postoji i ona komunikacija koja od pošiljatelja poruke ne zahtijeva upotrebu govornog aparata niti poznavanje bilo kojeg jezika. Štaviše, u većini slučajeva se odvija na nesvjesnom nivou, a ipak je ključna za prenošenje informacija. Riječ je o neverbalnoj komunikaciji. Informacije se tada prenose bez korištenja riječi. Umjesto riječi, koriste se govor tijela, geste, pogledi, blizina i sl. „93% (...) poruke prenosi se govorom tijela...” (Borg, 2009: 15) Kad se neverbalna komunikacija koristi zajedno sa verbalnom, upotpunjuje poruku, utječe na to kako će ona biti shvaćena. Neverbalna komunikacija je sveprisutna i sama po sebi dovoljno jaka. Danas je nemoguće zamisliti bilo kakvu verbalnu komunikaciju, a da je ne prati i neverbalna – verbalni i neverbalni znakovi imaju relativno jednake uloge u komunikaciji.

Neverbalna komunikacija

„Niti jedan jezik nije tako jasan kao jezik tijela kad ga jednom naučimo čitati.“ (Alexander Lowen, 1971)

Definicija neverbalne komunikacije nije komplikovana. Dovoljno je reći da je to oblik komunikacije u kojoj poruke nisu izražene riječima, već drugim sredstvima. Uzevši u obzir da neverbalni znakovi nemaju određeno gramatičko i/ili semantičko značenje, takva komunikacija može biti dvosmislenija od one verbalne. Neverbalnom komunikacijom se otkriva i ono što govornik nije spreman svjesno otkriti, a razlog toga je suptilnost neverbalnih znakova.

Neverbalna komunikacija se odnosi na sve što se (u)radi tokom verbalne komunikacije, a da pritom nije povezano sa riječima koje se izgovaraju/pišu ili sa tonom kojim se poruka prenosi. Govor tijela, iako jedno od sredstava neverbalne komunikacije, je i sinonim za takvu komunikaciju jer tijelo uvijek govori više od izgovorenih/napisanih riječi.

Ova vrsta komunikacije je mnogo starija od verbalne jer su ljudi bili primorani sporazumijevati se gestikulacijom i mimikom prije nego se razvio jezik. Shodno tome, neverbalna komunikacija je razvijenija i složenija. U svakom slučaju je zanimljiva za proučavanje, a poznavati je znači bolje razumijevati okolinu, ali i postići da okolina bolje razumije pojedinca. Ako pojedinac zna „čitati“ govor tijela, može bolje razumjeti stanje osobe sa kojom razgovara ili koju promatra/analizira.

Neke od najčešćih komponenti neverbalne komunikacije, koje su ujedno i najzanimljivije za analizu, su: kontakt očima, izrazi lica, ton glasa, brzina govora, gestikulacija, položaj tijela, fizički kontakt (npr. rukovanje), stil oblačenja, šminka, frizura...

Kad je riječ o izrazima lica, posebno je specifičan osmijeh na čiji intenzitet se treba obratiti pažnja. Ne odaje svaki osmijeh sreću. Sreću prikazuje samo osmijeh koji uključuje pokazivanje zuba i koji dopire do očiju. To je istinski osmijeh. Tzv. društveni osmijeh se koristi za prenošenje ljubaznosti; takav osmijeh ne otkriva zube niti dopire do očiju. Treća vrsta osmijeha je asimetrični osmijeh koji više asocira na podsmijeh, a koristi se za prenošenje dominacije, nepoštovanja i/ili prezira. Kod takvog osmijeha je samo jedan ugao usana podignut.

Ton glasa, kao i osmijeh, može da varira, a najčešće se mijenja u zavisnosti od raspoloženja. Ako je osoba sretna, govorit će brže, veselijim tonom; ako je tužna, govorit će sporije, tiše, a glas će imati tzv. tendenciju ispuhivanja.

Generalno analizirajući, položaj, odnosno govor tijela, može da bude „pozitivan“ ili „negativan“. Kada je nečije tijelo opušteno, a pokreti spontani, najčešće je riječ o sreći, povjerenju, spokoju – to je „pozitivan“ govor tijela. Međutim, ako je tijelo osobe napeto, ukočeno, to je „negativan“ govor tijela koji, u većini slučajeva, ima veze sa stresom, ljutnjom ili nekom nelagodom. U takvim situacijama, osoba sa negativnim govorom tijela pravi fizički razmak između sebe i druge osobe. Fizička distanca može predstavljati i uplašenost ili nezainteresovanost za osobu i/ili temu. Suprotno tome, ako je neko zainteresovan, smanjit će fizičku distancu i nagnut će se prema sagovorniku.

Ako se osoba kreće više nego uobičajeno, to može predstavljati nervozu. Osim kretanja, znakovi nervoze mogu biti i drmanje stopala/noge, grickanje usana, stiskanje šaka/prstiju. Kod nervoznih individua, pokreti ruku i glave postaju brži i grčevitiji kako se nivo nervoze povećava.

U ispod navedenoj tabeli se nalaze najčešći/najpoznatiji primjeri neverbalne komunikacije sa ponuđenim značenjima:

NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	ZNAČENJE
okretan, uspravan hod	samopouzdanje

uspravno stajanje i držanje ruku na bokovima	pripravnost, nasrtljivost
sjedenje s prekriženim nogama, cupkanje cipelom	dosadivanje
sjedenje s raširenim nogama	otvorenost, opuštenost
ruke prekrižene na prsima	obrambenost
hodanje s rukama u džepovima	utučenost
ruke položene na jagodicama	evaluacija, razmišljanje
dodirivanje, češanje po nosu	odbacivanje, sumnja, laganje
trljanje očiju	sumnja, nepovjerenje
prekrižene/sklopljene ruke iza leđa	ljutnja, frustracija, strahovanje
zatvoreni gležnjevi	shvaćanje
naslanjanje na ruku, pokunjen pogled	dosadivanje
trljanje dlanova	predosjećanje
sjedenje s prekriženim/sklopljenim rukama iza glave, prekriženih nogu	samopouzdanje, superiornost
otvoreni/ispruženi dlanovi	iskrenost, otvorenost, nevinost
trljanje nosa u ravnini očiju, sa zatvorenim očima	negativna procjena
lupkanje noktima ili prstima	nestrpljivost
poigravanje s prstima	autoritativnost
glađenje kose	manjak samopouzdanja, nesigurnost

ishitreno naginjanje glave	zainteresiranost
trljanje brade	želja za donošenjem odluka
pogled prema dolje, okrenutog lica	sumnja
griženje noktiju	nesigurnost, nervoza
povlačenje ili natezanje ušne resice	neodlučnost
usporeno naginjanje glave	dosadivanje

Tabela 1. Najčešći / najpoznatiji primjeri neverbalne komunikacije sa ponuđenim značenjima

Čak i sa svim navedenim primjerima, prilikom analize je potrebno uzeti u obzir tzv. širu sliku. Interpretacije značenja često mogu biti oprečne, različite. Zbog toga nije dovoljno samo znati šta koji pokret znači – neverbalna komunikacija zahtijeva kontekst da bi se pravilno razumjela. Kontekst je nužan kako bi se prikupilo dovoljno podataka za razumijevanje onoga što neko izražava ili onoga što neko osjeća. Kulturalne razlike su najbolji pokazatelj variranja značenja. Uzmimo za primjer povišene tonove govora. U Njemačkoj su oni odraz autoriteta i samopouzdanja; u Brazilu su također pozitivni jer odaju zainteresovanost. Međutim, na Tajlandu bi isti takav ton govora bio negativan jer bi se smatrao nervoznim – na Tajlandu se pozitivnim smatra tiši govor. Slična situacija je i sa direktnim gledanjem u oči. U većini svjetskih zemalja je to odraz samopouzdanja i ozbiljnosti. Pa ipak, u Japanu bi bila greška pogledati osobu direktno u oči jer se to smatra uvredljivim.

Nisu samo kulturalni faktori ključni za (adekvatno) razumijevanje neverbalne komunikacije. Društveni faktori također imaju značajnu ulogu. Među važnijim faktorima su (i) rodni utjecaji.

O rodu

Interdisciplinarna naučna oblast *rodne studije* (studije roda) prepoznaje terminološku razliku u značenju pojmova spol i rod. Ta razlika „ima dalekosežne teorijske i metodološke konsekvence u istraživanjima (ne samo jezika) danas, podjednako u društvenim koliko i u prirodnim naukama...” (Savić, 2009: 7) Spol se, kao biološka razlika između muškarca i žene, odnosi na činjenicu da je neko rođen/a kao muška, odnosno ženska osoba. Rod je sociološka

kategorija i odnosi se na činjenicu da, rođeni kao muškarci ili žene, u svojim kulturama i svojim društvima ljudi odrastaju shodno nametnutim obrascima tih istih društava. Iako su nametnuti obrasci podložni promjenama, oni su konstantno prisutni, bez obzira da li ih članovi društva slijede (aktivno ili pasivno/svjesno ili nesvjesno) ili ne.

Judith Butler za rod kaže da je „neka vrsta činjenja izvođena bez nečijeg znanja i htijenja“ (2005). Sarah Gamble tvrdi da je rod „ponašanje, naučena ili uvjetovana reakcija na mišljenje društva kako bi se muškarci i žene trebali ponašati“ (2004). Poprilično je jasno da je rod kulturalna konfiguracija tijela, nametnuta od strane miljea.

Uloga nije isto što i identitet. Uloge koje ljudi svakodnevno ispunjavaju postaju dio identiteta, a to se ne bi smjelo dešavati. Naprimjer, uloga majke i/ili supruge, koja bi trebala biti lični izbor i/ili želja, je postala obavezan dio tzv. „prave“ žene. Ni muškarci nisu pošteđeni nametnutih uloga. Profesije poput vojnika, policajca, sportiste i sl, koje su također lični izbor i/ili želja, su postale muški model moći, šablon za muškarca koji je tzv. „pravi“ muškarac samo ako se bavi fizički zahtjevnim poslovima. To je produkt toksičnog maskuliniteta koji je zaseban problem.

Neki od najjačih i najviše prisutnih rodni stereotipa su:

- a) žene su slabe, muškarci su jaki;
- b) žene su njegovateljice, muškarci su ratnici;
- c) žene su predodređene za humanističke nauke, a muškarci za egzaktne.

Problematici i krajnje diskutabilni stavovi, koji su rezultat nametnutih rodni identiteta, su:

- a) žena koja ima jaka uvjerenja i stavove sebi stvara neprijatelje, a muškarac koji ima jaka uvjerenja i stavove je borac;
- b) žena koja nema obitelj (stereotipno se misli samo na bračnog partnera i djecu) nema istu vrijednost kao žena koja je i supruga i majka;
- c) muškarac nije „pravi“ muškarac ako nema stabilnu karijeru ili ako je samohran otac.

Moguće je primijetiti da je rod poprilično složena pojava u društvu. Međutim, rodni utjecaji su prisutni i u svim drugim sferama, pa tako i u jeziku, tačnije u neverbalnoj komunikaciji.

Rodni utjecaji na neverbalnu komunikaciju

Stoljeća društvenog nametanja „odgovarajućih“ uloga i obrazaca „pravilnog“ ponašanja su rezultovala stereotipnim idealima žena i muškaraca – žene bi trebale biti emocionalno ekspresivnije, a muškarci bi trebali skrivati svoje osjećaje. Neverbalni znakovi i upotreba istih odgovaraju rodni stereotipima.

U prosjeku, žene se smiju više od muškaraca. Muškarci osmijehom iskazuju pozitivne, ugodne osjećaje, a osmijeh je uvijek u skladu sa njihovom verbalnom komunikacijom. S druge strane, žene osmijeh koriste i kada njihovi verbalni znakovi na to ne upućuju; njime prikrivaju neugodne situacije i/ili emocije, a koriste ga i kao znak poželjnosti u društvu.

Žene češće dodiruju osobe sa kojima razgovaraju, time iskazujući podršku, naklonost i/ili ljubav; muškarci u procesu komunikacije rjeđe koriste dodir kao neverbalno sredstvo komunikacije, a i kada ga koriste, on je u službi iskazivanja moći ili seksualne zainteresovanosti.

Udaljenost sagovornika za vrijeme komunikacije također je rodno uvjetovana – dva muškarca će razgovarati udaljeni 50-ak centimetara jedan od drugog, dok će dvije žene razgovarati udaljene oko 15 centimetara. Muškarci manje kimaju glavom, sjede opušteno, razdvojenih nogu; žene kimaju kako bi pokazale da prate sagovornikove riječi, sjede prekrštenih nogu, a ruke su im u blizini tijela.

Barbara Rinčić navodi da je 2016. godine obavljeno opsežno istraživanje pod vođstvom psihologinje Judith Hall u kojem je Hall promatrala razlike u neverbalnoj komunikaciji između muškaraca i žena. Uočila je da žene češće i duže ostvaruju kontakt očima, bez obzira da li je riječ o interakciji žena-žena ili žena-muškarac. (Rinčić, 2018: 4)

Dr. Monica Moore, psihologinja sa Webster univerziteta, je obavila niz eksperimenata na temu udvaračkih tehnika. Činjenice, kojima je završila svoje istraživanje, sugerisu da muškarci i žene upotrebljavaju veliki broj jednakih neverbalnih znakova kako bi pokazali romantični interes – osmijeh i pogled su se istaknuli kao univerzalne metode.

S druge strane, prisutni su bili i neverbalni znakovi karakteristični određenom spolu. Dodirivanje kose/zamahivanje kosom, dodirivanje/grickanje usana i dodirivanje vlastitog tijela su karakteristični za žene. Primjetno je bilo i okretanje butine, kada sjede prekrštenih nogu, prema osobi koja im se dopada. Pandan ženskom okretanju butine je muški *manspreading*¹.

Istraživanja su pokazala da zavođenje koje sadrži fizičke neverbalne znakove ima jako malo učinka ako ga izvodi muškarac. Dr. Moore je došla do zaključka da, umjesto fizičkih neverbalnih znakova, muškarci češće pribjegavaju onim neverbalnim znakovima kojima iskazuju društvenu dominaciju, npr. koriste više pokreta za širenje i zauzimanje prostora, češće mijenjaju mjesto, nesputano dodiruju muškarce u svojoj blizini (zaigrano, prijateljski). U daljnjoj diskusiji ovog zaključka, primijetilo se da su muškarci koji su pokazivali signale

¹ *Manspreading* (engl) – pežorativni neologizam koji označava muškarčevo sjedenje raširenih nogu čime zauzima više prostora nego što mu je zbilja potrebno.

svog statusa (zauzimanjem prostora i prijateljskim dodirivanjem drugih muškaraca) dobijali prioritetnu pažnju žena.

Zaključna razmatranja

Što je veći jaz između statusa muškaraca i žena u nekom društvu, veće su rodne razlike u komunikaciji. U društvima u kojima je status izjednačen, razlika će biti manje. U mnogim istraživanjima je potvrđeno kako društvo formira značajan dio psiholoških i bihevioralnih obrazaca kod ljudi, stoga je važno imati to u vidu prilikom bilo kakvog istraživanja rodni utjecaja.

Rodni utjecaji na neverbalnu komunikaciju svoje korijene imaju u stereotipnom shvatanju društva i onoga što je „pravilno“ i „poželjno“ te „nepravilno“ i „nepoželjno“. Stoga ne čudi da se i sami neverbalni znakovi prilagođavaju stereotipno nametnutim stegama. Pa ipak, neverbalni znakovi se ne mogu i neće mijenjati, koliko god stereotipni bili, sve dok se najprije ne promijeni društvo. Kada društvo smanji upotrebu i opće prisustvo rodni stereotipa, dobit ćemo nove neverbalne znakove koje možemo da analiziramo iz novije perspektive.

Literatura

1. Borg, James, *Govor tijela*, Veble commerce, Zagreb, 2009.
2. Butler, Judith, *Raščinjavanje roda*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
3. Gamble, Sarah, *Rodna i transrodna kritika*, časopis Zarez, br. 127, 2004.
4. LaFrance M. i Vial A.C, *Gender and nonverbal behavior*, American Psychological Association, Washington DC, 2016.
5. N.N (n.d). (2021), *Što je to neverbalna komunikacija*, <https://www.unavita.hr/sto-je-to-neverbalna-komunikacija/>
6. Pekas, Tomislav, *Neverbalna komunikacija*, Sveučilište u Splitu, Split, 2019.
7. Puđa, Antonio Hrvoje, *Sociološki aspekti neverbalne komunikacije i njezin utjecaj na uspješnost pojedinca u ostvarivanju osobnih i društvenih ciljeva*, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2016.
8. Reardon, Kathleen R, *Interpersonalna komunikacija: gdje se misli susreću*, Alinea, Zagreb, 1998.
9. Rijavec M. i Miljković D, *Neverbalna komunikacija: Jezik kojim svi govorimo*, VERN, Zagreb, 2002.
10. Rinčić, Barbara, *Spolne razlike u komunikacijskim vještinama odraslih*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2018.

11. Sambol, Helena, *Spolne i kulturalne razlike u neverbalnoj komunikaciji*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2022.
12. Savić S, Čanak M, Mitro V. i Štasni G, *Rod i jezik*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 2009.
13. Vidak, Lucija, *Važnost i uloga gesta u neverbalnoj komunikaciji*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2021.

GENDER IMPACT ON NONVERBAL COMMUNICATION

Abstract

The present paper presents gender impact on nonverbal communication. Communication is a transfer of information, thoughts and messages, using a common system of symbols. Communication can be verbal (using language/using words, via writing or via talking) and nonverbal (messages are not transferred with words but with any other medium). For proper understanding of nonverbal communication, the context is the key. Gender impact (gender, mainly gender stereotypes) is an important factor in understanding male and female nonverbal signs, both common and individual to each sex.

Keywords: *communication, verbal communication, nonverbal communication, gender, gender stereotypes, gender impact*